

פְּרִשְׁת תּוֹלְדוֹת

הבורא והמשגיח

■ חֲקוּתֵי וְתוֹרָתֵי

במאמר הזה נלמד על השליחות המיוחדת שהוטלה על כל אחד מן האבות, אברהם יצחק ויעקב. התובנה הזאת תסייע לנו בחשיפת עומק כוונת חז"ל, בסוג של אמירות ופירושים, שעל פניהם נראים לכאורה כסותרים גם את פשט לשון הכתוב וגם את ההיגיון האנושי.

"וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ מִלְכָּד הָרָעַב הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל אַבְיִמֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה".
(בראשית כו, א)

הרעב בארץ ישראל מכה בשנית. יצחק אבינו מתכוון לרדת למצרים בדיוק כפי שעשה אברהם אביו בימי הרעב הראשון, אולם ה' נגלה אל יצחק ואוסר עליו לרדת למצרים.

"וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי ה' וַיֹּאמֶר אֵל תֵּרַד מִצְרַיִם... גֵּוֶר בְּאֶרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיָ עִמָּךְ וְאַבְרָכְךָ...".
(שם, פסוקים ב-ג)

הקב"ה איננו מנמק את האיסור, אולם כתחליף לירידה למצרים, מבטיח ה' את ברכתו ליצחק בזכות אברהם אביו.

ה' גם מפרט את זכויותיו העצומות של אברהם, אשר הובילו לשבועת אלוקים:

"עַקֵּב אֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקִלְי וַיִּשְׁמַר מִשְׁמֵרֵי חֲקוּתֵי וְתוֹרָתֵי".
(שם, פסוק ה)

עד היכן הגיעה שמירת התורה והמצוות אצל אברהם אבינו? חז"ל דייקו במילה אחת בפסוק: "ותורתִי":

"אמר רב אשי, קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין, שנאמר: "ותורתִי". אחת תורה שבכתב ואחת תורה שבעל פה".
(יומא כח:)

לדעת רב אשי, אברהם אבינו קיים אפילו מצוות עירובי תבשילין, שהיא מצווה מדרבנן, בבחינת תורה שבעל פה. דברים אלו קשים מאוד להבנה. איך אפשר לומר שאברהם קיים מצווה שנתקנה למעלה מ-1,500 שנים מאוחר יותר? כדי להבין זאת, עלינו לפנות לפירושו המיוחד של רבנו אברהם בן הרמב"ם. בפירושו לתורה על הפסוק "וַיִּטְמֵן אֶתְּם יַעֲקֹב תַּחַת הָאֱלֹהִים", (בראשית לה, ד) כותב רבנו אברהם:

"ולפי שמעשה מצוות אלו על ידי האבות, התאימו למצוות התורה, עם אמונתם באחדות הבורא והרחקתם את השיתוף (ביטול עבודה זרה), והעבודה והיראה והאהבה, שהם עיקרי האמונה בתורה ושורשיה, אמרו בהם (חז"ל) כי הם קיימו את כל התורה כולה.
לא ששמרו את השבת או אכלו מצה בפסח כמו שיעלה על הדעת...".

השיטה הזאת תאיר את דרכנו בניתוח העקרונות, עליהם ביססו חז"ל את מצוות עירובי תבשילין, ונוכיח כיצד שמר אברהם אבינו על עקרונות אלו.

■ שבת ויום טוב

אף על פי שביום טוב מותר לבשל לבו ביום, בכל זאת, אם יחול יום טוב ביום שישי, חל איסור להכין בו תבשיל ליום השבת. מדוע?

בתורה נאמר: "זְכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ". (שמות כ, ח) יום השבת טעון זכירה מתמדת. כאשר מגיע יום טוב לפניו, הכול עסוקין בהכנות ליום טוב ועלולים לשכוח את השבת.

בלשון חז"ל: "זכרהו מאחר הבא להשכיחו".

משום כך חייבו חכמים להכין שני תבשילים ביום חמישי שהוא ערב יום טוב, ולייחדם לצורך השבת. בפעולה הזאת אנו מראים, שגם בערב יום טוב, אנו זוכרים את יום השבת. כעת, על בסיס התבשילים שהכנו, גם ביום טוב עצמו יהיה מותר להוסיף

תבשילים לכבוד שבת. התוצאה הסופית המתקבלת היא, הכנת סעודה מיוחדת ליום טוב והכנת סעודה מיוחדת לשבת. כך שומרים על כבודו של כל אחד מהם. זו דעתו של רבא בגמרא.

”אמר רבא, כדי שיברור מנה יפה לשבת ומנה יפה ליום טוב.” (ביצה טו:)

הרעיון הטמון בדבריו של רבא, עמוק הרבה יותר מאשר שמירה על כבוד שבת וכבוד יום טוב בלבד.

מדובר כאן על שתי מהויות שונות בתכלית. יום שבת משדר מהות אחת ויום טוב משדר מהות אחרת.

שבת היא עדות לבריאת העולם על ידי הקב"ה.

”כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיְנַפְּשׁ.”

(שמות לא, יז)

כל השומר את יום השבת, משמש עדות חיה על בריאת העולם. השבת הוא יום שנקבע על ידי הקב"ה מזמן הבריאה ואין לנו שום אפשרות לשנותו ליום אחר. ההוכחה הפומבית הראשונה שניתנה ליום השבת, הייתה העצירה המוחלטת של ירידת הַמָּן בשבת, ומנגד, הוכפלה כמות הַמָּן ביום השישי כהכנה ליום השבת. לעומת זאת, יום טוב הוא עדות להשגחת ה' בעולם והתערבותו בחוקי הטבע. כיצד? אין לך השגחה ברורה יותר מאשר הוצאת עם שלם של עבדים מן הגדולה שבממלכות תַּבְּל – מצרים. על הבסיס הזה, יוסדו כל החגים והמועדים. משום כך, בכל קידוש בערב יום טוב, אנו מוסיפים את הביטוי: "זכר ליציאת מצרים". לפני היציאה ממצרים, ה' אומר למשה ואהרן:

”הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם רֵאשׁ חֲדָשִׁים.”

(שמות יב, ב)

כלומר, אתם תהיו שותפים בקביעת מועדו של ראש חודש ניסן, ובקביעת מועדו של כל ראש חודש. בית דין מורשה לדחות את קידוש החודש ביום אחד על פי הצורך, ועל ידי כך לדחות את מועדי השנה ביום אחד.

יוצא אפוא, שבניגוד ליום השבת – הקבוע מששת ימי בראשית, נתון יום טוב לתנודות על פי קביעת בית דין.

משום כך, אין לערבב בין שתי הקדושות הללו, אלא לייחד לכל קדושה את היחס הראוי לה בפני עצמה.

קריאה בשם ה'

מתוך הכתובים אנו למדים, כי שליחותו של אברהם אבינו הייתה, לקרוא בשם ה' בכל מקום אליו הוא מגיע, ובעיקר בארץ ישראל. כלומר, בכל מקום בו הופיע אברהם, הוא החדיר לתודעת עובדי האלילים, כי ה' הוא אחד ויחיד, והוא המהווה והבורא את כל היקום כולו.

"וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה'". (בראשית יב, ח)

כך גם אברהם פונה אל מלך סדום:

"וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל מֶלֶךְ סֹדֶם הֲרַמְתִּי יְדֵי אֵל ה' אֶל עֲלִיּוֹן קִנְיָ שָׁמַיִם וְאָרֶץ".

(בראשית יד, כב)

אחד האירועים המשמעותיים ביותר בחיי אברהם, היה ירידתו למצרים בגין הרעב הכבד ששרר בארץ. הכניסה למצרים הייתה מסוכנת מאוד לאברהם ושרה, והיה צורך בהתערבות אלוקית גלויה כדי להציל את שרה מיד פרעה מלך מצרים:

"וַיִּנְגַע ה' אֶת פְּרִעָה נְגַעִים גְּדֹלִים וְאֶת בֵּיתוֹ עַל דְּבַר שָׂרֵי אִשְׁתֵּי אַבְרָם".

(בראשית יב, יז)

כאשר חזר אברהם לארץ ישראל הוא היה יכול לבשר לעולם כולו, שה' בורא העולם ומייסד חוקי הטבע, לא נטש את העולם. אברהם היה יכול להוכיח זאת, באמצעות הכסף והזהב והמקנה הכבד אשר קיבל מפרעה מלך מצרים בשעה ששילחו ממצרים.

בעלייתו ממצרים נשא אברהם מסר חדש לעולם כולו. המסר היה, כי ה' משגיח בנעשה בארץ, מגן על אוהביו ויראיו ומשנה למענם את חוקי הטבע. המסר הזה נושא בשורה למה שיתרחש כעבור מאות שנים. זהו קדימון לניסים הכבירים שיתחוללו בארץ מצרים, בתוכם עשרת המכות, שעתידים לאלץ את פרעה מלך מצרים, לשלח את עם ישראל מארצו.

מעשה אבות סימן לבנים

הרמב"ן בפירושו לתורה על הפסוק "וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בְּאֶרֶץ", (בראשית יב, 1) מרחיב בנקודה הזאת. הרמב"ן מציין שכל מה שקרה לאברהם אבינו הוא שורש למה שעתיד להתחולל לזרעו אחריו. אברהם אבינו הניח את אותם יסודות, שעליהם נתייסדה

אמונת בית ישראל כולו. על פי זה נוכל לסכם ולומר. אברהם אבינו פרסם את שם ה' בעולם באמצעות שני יסודות אמונה עיקריים:

1. יש בורא אחד לעולם והוא ה' א-ל עליון.
 2. ה' לא נטש את העולם שברא, אלא משגיח עליו, מנהיג אותו ומתערב בנעשה בתוכו גם באמצעות שינוי חוקי הטבע אם יש צורך בכך.
- שני יסודות אלו, הם בדיוק העקרונות שעליהם מתבססות שמירת שבת וחגיגת יום טוב.

1. השבת מכריזה על בריאת העולם.
2. שלושת הרגלים – פסח, שבועות וסוכות, בנויים על יסוד יציאת מצרים. הם מכריזים על השגחת ה' בעולם על עמו ישראל, להצילם מאויביהם. בהתאם לתובנה הזו, אברהם אבינו יצר הבחנה בין קדושת שבת לקדושת יום טוב. נזכיר, כי יסוד מצוות 'עירובי תבשילין' שבה פתחנו, בנוי על עיקרון הדגשת המאפיין את יום השבת ביחס ליום טוב, ולא על טשטוש הזהות ביניהם.

■ ויקרא בשם ה'

ההבנה הזאת תבהיר את הקושי הבא. לפני שירד אברהם למצרים נאמר:

"...ויבן שם מזבח לה' ויקרא בשם ה'." (בראשית יב, ח)

ואחרי שעלה ממצרים נאמר:

"וילך למסעיו... אל מקום המזבח אשר עשה שם בראשונה ויקרא שם אברהם בשם ה'." (בראשית יג, ד)

הכתוב איננו מסביר, לשם מה יש לחזור לאותן מקומות ולבצע את אותה שליחות. אפשר כמובן לומר בפשטות, שבזמן ירידתו של אברהם למצרים והיעדרותו מארץ ישראל, חזרו הכנענים שבאותן המקומות להפטיר כדאשתקד ולעבוד עבודת אלילים.

אולם לאור ההבנות שהצגנו לעיל, התשובה תהיה שונה.

לפני ירידתו למצרים הייתה קריאה בשם ה', בורא העולם, בעוד שאחרי עלותו ממצרים, הוסיף את הקריאה בשם ה', המשגיח בעולם.

נוכח זאת ממה שנאמר אחרי שכרת אברהם ברית עם אבימלך מלך פלשתים.

"וַיִּטַע אֶשֶׁל בְּבֵאֵר שִׁבְעַ וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם ה' אֵל עוֹלָם". (בראשית כא, לג)

כלומר, בשם הוויה הבורא, שהוא אל-עולם, משגיח ומנהיג את עולמו.

אל תרד מצרימה

נחזור אל הפסוק הראשון שבו פתחנו, ונבאר אותו מחדש.

"וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ... וַיִּלֶךְ יַצְחָק אֶל אַבְיִמֶלֶךְ... וַיִּרְא אֱלֹהֵי ה' וַיֹּאמֶר אֵל תֵּרַד מִצְרַיִמָּה... גֹּר בְּאֶרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמָּךְ וְאֶבְרַכְךָ... יַעֲקֹב אֲשֶׁר שָׁמַע אֶבְרָהָם בְּקִלְי וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמֵרֵי מִצְוֹתַי חֲקוּתַי וְתוֹרֹתַי". (בראשית כו, א-ה)

שאלנו, מה טעם האיסור לרדת למצרים.

ה' מודיע ליצחק, שאברהם אביו כבר ייסד את שורש ירידת ישראל למצרים ועלייתם ממנה בניסים גדולים וברכוש גדול.

תפקידו של אברהם היה לפרסם את שם ה', שהוא גם הבורא, וגם המשגיח. ואת זה הוא ביצע בשלמות.

"יַעֲקֹב אֲשֶׁר שָׁמַע אֶבְרָהָם בְּקִלְי וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמֵרֵי מִצְוֹתַי חֲקוּתַי וְתוֹרֹתַי".

(בראשית כו, ה)

על פי זה, הפסוק הזה הוא נימוק לאיסור שהוטל על יצחק לרדת למצרים כי הירידה הזאת מיותרת. היא מיותרת, מפני שתפקידו של יצחק שונה. תפקידו הוא ללמד כי ה' שוכן בארץ ישראל ומברך אותה באורח ניסי בעיתות מצוקה כפי שאכן אירע.

"וַיִּזְרַע יַצְחָק בְּאֶרֶץ הַהוּא וַיִּמְצָא בְּשָׁנָה הַהוּא מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ ה'".

(בראשית כו, יב)

העובדה שחלקתו של יצחק בלבד, היא זו שהתברכה, מעידה כי ה' אלוקי יצחק, הוא העומד מאחרי הנס. אכן, כך אמרו לו בפירוש אבימלך מלך גרר ושר צבאו פיכול.

"וַיֹּאמְרוּ רְאוּ רְאִינוּ כִּי הִיָּה ה' עִמָּךְ". (בראשית כו, כח)

על אברהם הוטל לכבוש את ארץ ישראל.

”קום התהלך בארץ לארפה ולרחבה כי לך אתננה.”

(בראשית יג, יז)

על יצחק הוטלה משימה אחרת.

”גור בארץ הזאת.”

(בראשית כו, ג)

המשימה שלו היא אחיזה והתיישבות בארץ ישראל גם בימי רעב, גם בזמן מצוקה, וגם כאשר הוא ניצב מול פלישתים. תפקידו הוא ללמד את כל באי העולם כי על עם ישראל להיאחז בארץ ישראל, גם במצב של קשיים גדולים מול פני אויב. המסר האלוקי ליצחק הוא: כשם שאני אתך בצרותיך ומושיעך מסבלך, כך בעתיד אהיה עם עם ישראל בצרתו ואושיע אותו כאן בארץ ישראל מכל אויביו. לעומת אברהם ויצחק, תפקידו של יעקב אבינו הוא לבנות את התשתית של עם ישראל.

”ויאמר לו אלהים אני אל שדי פרה ורבה.”

(בראשית לה, יא)

אין כאן כוונה לברכה בלבד, אלא צו אלוקי ברור להגיע למספר 'שבעים' לפני ההגעה למצרים.

משום כך פרסום שם ה' על ידי יעקב היה באופן הבא:

”ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלהי ישראל.”

(בראשית לג, כ)

כלומר, ה' המייחד את שמו על יעקב הנקרא ישראל, והמייצג את עם ישראל העתידי.

נמצאנו למדים, כי לכול אחד מן האבות היה תפקיד ייחודי, שאותו הוא נשא וביצע בשלמות. על כך זכו האבות למעלה מרוממת לדורות עולם, המבוטאת בדבר ה' אל משה.

”ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר אל בני ישראל ה' אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דר.”

(שמות ג, טו)

